

ISSN:2588-7033

An Analysis of Speech Acts in the Qur'ānic References of Futuhat-i-Firoz Shahi Focusing on Ayahs of War and Jihad

Abdollah Motevali ^a, Reza Mohammadi ^{b*}

^a Associate Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Arak University, Arak, Iran

^b Postdoctoral Researcher, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Arak University, Arak, Iran

KEYWORDS

speech act theory, John Searle, Qur'ānic references, ayahs of war and jihad, Safavid period, Futuhat-i-Firoz Shahi

Received: 11 May 2024;
Accepted: 31 July 2024

Article type: Research Paper
DOI:10.22034/hsow.2024.2028772.1556

ABSTRACT

The written works of the Safavid period contain a large number of ayahs and narrations in the dimensions of faith and practicality. Based on the author's attitude and the discussed topics, ayahs and narrations convey certain concepts. The present descriptive-analytical research, using quantitative and qualitative data, aimed to analyze the speech acts of the Qur'ānic references in the book Futuhat-i-Firoz Shahi, which are mostly used around the axes of war and jihad, using Searle's speech act theory and to answer the question of how and to what extent was the frequency of each speech act in the Qur'ānic references. The results of the research show that the most frequent speech acts of Qur'ānic references in the book Futuhat-i-Firoz Shahi are assertives, with 31 cases out of 59 cases (52.54%). Direcrives, with 14 items (23.72%), are in the second place of the most cited acts. 11 cases, i.e. 18.64% of the acts, were found to be commissives, and three cases (5.08%) of the acts were expressives. This finding that assertive acts have the highest frequency in the text indicates that the author has intended to convey facts and information to the reader in a clear and direct manner, and this type of speech act is very common in historical and news texts.

* Corresponding author.

E-mail address: reza.muhammadi90@gmail.com

©Author

تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی با تاکید بر آیات جنگ و جهاد

عبدالله متولی الف، رضا محمدی ب*

الف دانشیار، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران، a-motevally@araku.ac.ir

ب پژوهشگر پسا دکترا، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اراک، اراک، ایران، reza.muhammadi90@gmail.com

واژگان کلیدی	چکیده
نظریه کنش گفتاری، جان سرل، استنادات قرآنی، آیات جنگ و جهاد، دوره صفویان، فتوحات شاهی	آثار مکتوب دوره صفویه تعداد زیادی از آیات و روایات را در ابعاد اعتقادی و کاربردی در خود جای داده اند. آیات و روایات مبتنی بر نگرش نویسنده و مباحث مطرح شده انتقال دهنده مفاهیم خاصی هستند. این پژوهش در نظر دارد تا با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از داده های کمی و کیفی، کنش های گفتاری استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی را که بیشتر حول محور جنگ و جهاد به کار گرفته شده اند، بر اساس نظریه کنش گفتاری تحلیل کند و به این پرسش پاسخ دهد که بر مبنای این نظریه، استنادات قرآنی این منبع، چگونه و بسامد هر کنش گفتار به چه میزان بوده است؟ یافته ها و نتایج پژوهش نشان می دهد که بیشترین کنش گفتاری استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی با تعداد ۳۱ مورد از ۵۹ مورد با ۵۲/۵۴ درصد، مربوط به کنش های اظهاری است. کنش های ترغیبی با ۱۴ مورد به تعبیری با ۲۳/۷۲ درصد در مقام دوم از بیشترین استنادات قرار دارند. ۱۱ مورد و به عبارتی ۱۸/۶۴ درصد از کنش ها به کنش های تعهدی اختصاص داشت و ۳ مورد و به عبارتی ۵/۰۸ درصد از کنشها به کنشهای عاطفی اختصاص داشت. هنگامی که کنش های اظهاری بیشترین بسامد را در متن داشته باشند، نشانه آن است که نویسنده قصد دارد به صورت شفاف و مستقیم حقایق و اطلاعات را به خواننده منتقل کند و این نوع کنش گفتاری در متون تاریخی و خبری بسیار رایج است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰	
مقاله علمی پژوهشی	

مقدمه

در دوره صفویان . پس از ضعف و زوال تیموریان در اواخر سده نهم و آغاز سده دهم و انتقال کانون تحرکات سیاسی از شرق به غرب ایران و تأسیس حکومت شیعی صفوی و سپس درگیری آنان با عثمانیان و ازبکان ، نگرش مورخان نیز تغییر یافت. ویژگی آثار تاریخی این دوره ، شکل جدید دوره بندی تاریخی بر اساس اندیشه شیعی بود. مورخان دوره صفوی سنت تاریخی نگاری پیشین را ادامه دادند و در نگارش، شیوه رایج در نوشته های فارسی را برگزیدند. هر چند در این دوره آثار تاریخی بسیاری تألیف شد، به طور کلی از سده دهم محتوای کتابهای تاریخی تنزل کرد و در متون تاریخی به نقد و ارزیابی منابع تاریخی و تحلیل رویدادها کمتر توجه شد. تأثیر ثانویه بر مورخان صفوی، سنت تاریخ نگاری ترکمن غربی است. نویسندگان صفوی وقایع پیشین در غرب ایران را بر اساس منابعی مانند کتاب دیاربکره ابوبکر تهرانی نقل کرده اند. بدین ترتیب دو رشته تاریخ نگاری تیموریان در شرق و ترکمانان در غرب در دست مورخان صفوی گرد هم آمدند. علیرغم این پیشینه، با تثبیت این سلسله، تاریخ نگاری صفوی ویژگی های متمایز خود را

توسعه داد. (دایره المعارف ایرانیکا. ذیل واژه تاریخ نگاری : <https://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>)

از ویژگی‌های تاریخ‌نگاری دوره‌های قبل و به تبع آن، دوره صفویه، استفاده و استناد به آیات قرآن در مواضع مختلف بوده است. مؤلفان دوره صفویه، در جای‌جای مباحث، از آیات، به مناسبت‌های سیاسی، مذهبی و نظامی و اجتماعی، استفاده می‌کردند و در تبیین مسائل تاریخی به آیات قرآن توجه زیادی داشتند (آرام، ۱۳۸۶: ۳۲۱). در دوره صفوی استفاده از آیات قرآن در تاریخ‌نگاری این دوره با محوریت اندیشه صوفی - شیعی ادامه داشت و چه به لحاظ تعداد و چه به لحاظ نوع از فراوانی بیشتری نسبت به منابع پیش از خود برخوردار بود. دلایل این امر را به نظر می‌رسد که باید علاوه بر انذار و تحذیر (لاهیجی، ۱۳۵۲: ۱۹) و اتکای تاریخ‌نویسی کلام‌انگارانه به منابع معرفت‌شناختی همچون عقل و نقل معتبر - قدرت نفی و اثبات محکمی در کنه چنین رویکردی مشاهده نمود. هواخواهان و مخالفان صفویان کوشیدند با بهره‌گیری از چنین روشی، ضمن تأیید و اثبات گرایش‌های سیاسی و عقیدتی خود، مبانی مشروعیت‌بخش مذهبی این دولت را اثبات و یا رد نمایند. موضوع هسته اصلی روایات، نقش مهمی در نوع روش به کار گرفته شده داشت (قاسمی و بنشاخته، ۱۴۰۰: ۱۰۵).

این پژوهش در نظر دارد تا با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی آیات جنگ و جهاد در کتاب فتوحات شاهی، با تأکید بر نظریه کنش گفتاری پردازد. بر این اساس این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این سؤالات است که براساس نظریه کنش گفتاری، استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی، چگونه است و بسامد هر کنش گفتار به چه میزان بوده است؟

در باره پیشینه پژوهش باید گفت که هرچند کارهای ارزنده‌ای درباره تاریخ‌نگاری در دوره صفویه صورت گرفته است؛ اما کمتر به موضوع آیات قرآن در تاریخ‌نگاری این عصر با رویکرد کنش گفتاری پرداخته‌اند. با این حال چند مقاله به صورت جزئی به این موضوع پرداخته است. از جمله‌ی این آثار می‌توان به مقاله «بازتاب رویکردهای مذهبی در مراسلات عصر صفوی» از عبدالله متولی (۱۳۹۱) اشاره کرد که نویسنده تنها به کارکرد آیات و روایات در مراسلات عصر صفوی پرداخته است. مقاله «اسکندر بیک ترکمان و آیه نگاری اش در عالم‌آرای عباسی» نوشته عظیمه پاینده و علی‌اکبر جعفری، (۱۳۹۷). نویسندگان در این مقاله به تاریخ‌نگاری در عصر صفویه، سبک و ویژگی‌های فکری و فرهنگی تاریخ‌نگاری این دوره پرداخته و آیه نگاری در تاریخ‌نویسی ایران دوره اسلامی را معرفی و پیشینه آن در تاریخ‌نگاری را بررسی می‌کنند. مقاله «تأثیر عناصر کلامی در پینش و روش تاریخ‌نویسی دوره صفویه» از علی قاسمی و محمد بنشاخته (۱۴۰۰) که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد؛ به سبب اتکای تاریخ‌نویسی کلام‌انگارانه به منابع معرفت‌شناختی همچون عقل و نقل معتبر - قدرت نفی و اثبات محکمی در کنه چنین رویکردی بوده است. هواخواهان و مخالفان صفویان کوشیدند با بهره‌گیری از چنین روشی، ضمن تأیید و اثبات گرایش‌های سیاسی و عقیدتی خود، مبانی مشروعیت‌بخش مذهبی این دولت را اثبات و یا رد نمایند. موضوع هسته اصلی روایات، نقش مهمی در نوع روش به کار گرفته شده داشت.

مقاله تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی منابع دوره صفویه (مطالعه موردی کتاب خلدبرین) از عبدالله متولی و رضا محمدی نتایج پژوهش نشان می‌دهد که هنگامی که کنش‌های اظهاری بیشترین بسامد را در متن داشته باشند، نشانه آن است که نویسنده قصد دارد به صورت شفاف و مستقیم حقایق و اطلاعات را به خواننده منتقل کند و این نوع کنش گفتاری در متون تاریخی و خبری بسیار رایج است.

مقاله تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی منابع دوره صفویه (مطالعه موردی تاریخ ایلچی نظام شاه) از علی غفرانی، رضا محمدی و آسیه حسینی نتایج پژوهش نشان می‌دهد که هنگامی که کنش‌های اظهاری بیشترین بسامد را در متن داشته باشند، نشانه آن است که نویسنده قصد دارد به صورت شفاف و مستقیم، حقایق و اطلاعات را به خواننده منتقل کند. این نوع کنش گفتاری در متون علمی، تاریخی، خبری و آموزشی بسیار رایج است.

۱. نظریه کنش گفتاری جان سرل

نظریه کنش گفتاری یک نظریه در زبان‌شناسی و فلسفه زبان است که به بررسی رابطه بین زبان و عمل می‌پردازد. این نظریه از آن جهت مهم است که نشان می‌دهد که گفته‌های ما نه تنها بیانگر معنا و اطلاعات هستند، بلکه می‌توانند کنش‌هایی را در جهان خارج از زبان ایجاد کنند. برای مثال، وقتی کسی می‌گوید «من قول می‌دهم که فردا بهت زنگ می‌زنم»، او نه تنها یک حقیقت را اعلام می‌کند، بلکه یک تعهد را بر عهده می‌گیرد. این نوع گفته‌ها را کنش‌های گفتاری می‌گویند.

نظریه کنش گفتاری اولین بار توسط فیلسوف انگلیسی جان لنگشاو آستین در کتاب «چگونه چیزها را با کلمات انجام می‌دهیم» مطرح شد. پس از آستین، فیلسوف آمریکایی جان راجرز سرل نظریه کنش گفتاری را توسعه داد و طبقه‌بندی پنج‌گانه‌ای برای کنش‌های گفتاری ارائه کرد: کنش‌های اظهاری، کنش‌های عاطفی، کنش‌های ترغیبی، کنش‌های تعهدی و کنش‌های اعلامی.

کنش اظهاری:^۱ در این کنش گفتارها، گوینده عقیده خود را دربارهٔ صحت و سقم مطلبی اظهار می‌دارد. (صفوی، ۱۳۸۷، ۱۷۷).
کنش‌های اظهاری در قرآن کریم بیشترین فراوانی را دارند و در بسیاری از سوره‌ها و آیات یافت می‌شوند.
کنش تحریکی یا ترغیبی:^۲ هدف از کنش گفتاری ترغیبی، ترغیب مخاطب برای انجام کاری و قراردادن وی در حالت تکلیف و اجبار برای انجام عملی است.

کنش التزامی یا تعهدی:^۳ هدف و نکته اصلی در این کنش گفتار آن است که گوینده با اظهار جمله، خود را (با درجات متفاوت) برای انجام دادن عملی در آینده متعهد می‌کند.

کنش ابرازی یا عاطفی:^۴ کنش‌هایی هستند که در آن‌ها حالت روحی و روانی و احساسات گوینده بیان می‌شود. گوینده احساس خود را از طریق قدردانی کردن، تشکر کردن، عذرخواهی کردن، تبریک گفتن، ناسزا گفتن و مانند آن بیان می‌دارد.
کنش اعلامی یا اعلانی:^۵ کنش گفتار اعلامی، اعلام شرایط تازه برای مخاطب است. گوینده با اعلام‌های خود تغییرات جدید را ایجاد می‌نماید. این کنش بر انطباق زبان و جهان خارج استوار است و زمانی اتفاق می‌افتد که گوینده قدرت و صلاحیت بیان اتفاقات جدید را داشته باشد (عابدینی، ۱۳۹۹: ۵۲ - ۵۳).

این‌ها ابزارهای زبانی معینی هستند که این قابلیت را دارند تا به‌صراحت کنش گفتار مورد نظر را افاده کنند. «فعل‌های کنش گفتار» مانند «تبریک گفتن»، «اصرار کردن»، «هشدار دادن» یا «خواستن» می‌توانند مشخص کنند که کدام کنش گفتار به کار می‌رود. ساختی مانند «من قول می‌دهم» یا «من تو را می‌بخشم»، بار منظوری‌ای را که به‌واقع گوینده ایفا می‌کند، نشان می‌دهند. به‌این ترتیب است که این‌ها «گفته‌های کنشی» خوانده می‌شوند زیرا در اول‌شخص مفرد، اظهاری، فعل زمان حال و اخباری، فعال واقع می‌شوند.

¹ assertive
² directives
³ commissives
⁴ expressives
⁵ declarations

اغلب قید «بدین وسیله» می‌تواند اضافه شود. علاوه بر این بار منظوری، اشاره بر ابزارهایی دارد که آن‌ها نیز می‌توانند به کار رود. برای مثال اداتی مانند «لطفاً» برای تقویت یک درخواست این کنش را به همان خوبی عملی می‌کند که سه گونه جمله‌ی اصلی یعنی خبری، استفهامی و امری.

همچنین کنش‌های گفتار می‌توانند غیر مستقیم باشند، همان‌گونه که در نمونه‌ی «اینجا هوا گرم است» اشاره شد. کنش‌های گفتاری که مانند جملات هستند، ممکن است به‌عنوان درخواست عمل کنند و کنش‌های گفتاری که مانند اعلان‌ها هستند، ممکن است مانند یک هشدار یا تهدید عمل کنند. در کنش‌های گفتار غیر مستقیم گویندگان، کنش گفتار (کنش اولیه) را توسط کنش گفتار دیگر (کنش ثانویه) اعمال می‌کنند. هر دو کنش گفتار باید برآورد و ارزیابی شوند و تنها هنگامی می‌توان آن‌ها را فهمید که به‌صورت دو جمله‌ی متقابل که یکی به دیگری وابسته است، محسوب شوند. مجدداً این کنش‌های گفتار غیر مستقیم ممکن است بسیار قراردادی و متکی بر اصول مشارکت زبانی باشند و نقشی حیاتی در ارزیابی ادب زبانی ایفا کنند. نمونه‌ی واضح، درخواستی ساده مانند «می‌شود لطفاً نمک را به من بدهید؟» خواهد بود. این درخواست بیشتر شنونده را وامی‌دارد تا نمک را به گوینده بدهد تا اینکه در پاسخ بگوید «بله».^۶

در کنش گفتاری غیر مستقیم، گوینده جمله‌ای را بیان می‌کند که علاوه بر محتوای ظاهری، از محتوای دیگری نیز برخوردار است. به نظر جان سرل، هنگامی که از گفتارهای غیر مستقیم استفاده می‌کنیم، کلام ما کاربرد تحت‌اللفظی خود را حفظ می‌کند و منظور اصلی گوینده از طریق یک سری استدلال‌های منطقی درک می‌شود. این استدلال بر مبنای پیش‌زمینه‌های دانش زبانی و یا غیر زبانی مخاطب صورت می‌گیرند که از آن جمله می‌توانیم به دانستن آداب گفتاری اشاره کنیم (دست‌آموز و محمدی، ۱۳۹۵: ۴۳). در نتیجه، کنش‌های گفتاری که مانند جملات هستند، ممکن است به‌عنوان درخواست عمل کنند و کنش‌های گفتاری که مانند اعلان‌ها هستند، ممکن است مانند یک هشدار یا تهدید عمل کنند. در کنش‌های گفتار غیر مستقیم، گویندگان، کنش گفتار (کنش اولیه) را توسط کنش گفتار دیگر (کنش ثانویه) اعمال می‌کنند. به‌طور مثال آیه *وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (آل عمران: ۱۷۳)* از گونه کنش‌های اظهاری است؛ اما مخاطب را به عمل کردن ترغیب می‌کند. این آیه در واقعه جنگ احد نازل گردید (قرشی، ۱۳۸۳: ۷۲).

۲. معرفی کتاب فتوحات شاهی

در اوایل سلطنت شاه تهماسب (۹۳۰-۹۸۴)، امیرسلطان ابراهیم امینی هروی کتاب فتوحات شاهی را در باره تاریخ سلطنت شاه اسماعیل اول نوشت. او پیرو شیوه تاریخ‌نگاری ظفرنامه شرف‌الدین علی یزدی (متوفی ۸۵۸) بود. امینی در تألیف اثر خود از صفوه الصفا نیز سود برد و کتابش از منابع مهم مورخان دوره صفوی در تألیف تاریخ سلطنت شاه اسماعیل اول شد. (دانشنامه جهان اسلام، ذیل واژه تاریخ / تاریخ‌نگاری: <https://rch.ac.ir/article/Details?id=7190>).

این اثر یکی از نخستین و بارزترین نمونه تاریخ‌نگاری عصر صفویه است و از نظر نقل حوادث دوران قبل از تشکیل سلسله صفویه، به ویژه مبارزات این خاندان برای کسب قدرت تا اوایل سلطنت «شاه اسماعیل اول»، در خور توجه است. کتاب، شامل دو دفتر است: دفتر اول از آفرینش آدم و نیاکان پیامبر تا زمان «شاه اسماعیل» را در بر می‌گیرد. دفتر دوم شامل رویدادهای دوره «شاه اسماعیل» تا حوادث تاریخی سال ۹۲۰ ق است. نویسنده در نگارش کتاب فصل‌بندی خاصی را لحاظ نکرده است. این اثر از زمره

۶. ر.ک ب نورگوا، نینا، (۱۳۹۴)، فرهنگ سبک‌شناسی، برگردان: احمد رضایی جمکرانی، مسعود فرهمند فر، تهران: انتشارات مروارید، چاپ اول

آثار تاریخ عمومی است؛ یعنی شامل نقل روایات تاریخی از آدم (ع) تا زمان نویسنده است و بی‌تردید تنها حوادث و وقایع دوران صفویه که نویسنده در بخشی از آن‌ها شاهد عینی بوده است، شایان توجه و مذاکره است.

نویسنده، در اثر خود در ضمن تبعیت از شیوه تاریخ‌نویسی و اندیشه تاریخ‌نگاری زمانه‌اش قلمش را در آفرینش اثری درخور توجه و ممتاز آنچنان پیش می‌راند که برخلاف ادعایش در دوری از تزئین و آرایه‌های لفظی با تکلف و پیچیدگی منطبق است. دکتر محمدرضا نصیری در پیش‌گفتار در این‌باره می‌نویسد: «بیش از آنکه به ارائه مطالب تاریخی و اجتماعی توجه کند به زیور سجع، طباق، مراعات نظیر، تضمین آیات، احادیث، تمثیل و اشعار توجه کرده است». و بدین سان تاریخ وی که سراسر از صنایع لفظی مشحون است، برای خواننده تصاویری درهم پیچیده می‌آفریند و خسته‌کننده به نظر می‌آید تا این‌که تصاویری زنده و جاندار و شفاف به دست دهد. با این حال اثر هر وی به علت در برداشتن آغازین لحظات قدرت‌گیری خاندان صفویان در ایران و کارزارهای نظامی و امور سیاسی دوران سلطنت شاه اسماعیل مفید و درخور توجه است (امینی، ۱۳۸۳: مقدمه).

۳. بافت و زمینه تاریخی استنادات قرآنی فتوحات شاهی

استناد و استفاده از آیات جنگ و جهاد به زمان پیامبر و پس از هجرت ایشان به مدینه و در رویارویی با مشرکان مکه باز می‌گردد. اما اینکه کدام آیات بر ایشان نازل گردید و اینکه دقیقاً در چه زمانی بود، به طور دقیق مشخص نیست. به طور مثال ابن هشام می‌گوید: «درست در اوائل ماه صفر یعنی دوازدهمین ماه ورود او بمدینه بود که طبق دستوری که از جانب خدای تعالی رسید، با جمعی از مهاجرین برای جنگ با مشرکین از شهر مدینه خارج شد» (ابن هشام، ۱۳۷۵: ۱/۳۹۲). اما واقدی در کتاب المغازی بدون ذکر زمان شروع نبرد، نخستین گروه مجاهد در راه اسلام را به فرماندهی حمزه بن عبدالمطلب می‌داند (واقدی، ۱۳۶۹: ۶). اما کتاب دلایل النبوه بیهقی آیه ۳۹ سوره حج را آیه ابتدایی جهاد می‌داند. «سعید بن جبیر از ابن عباس روایت کرده که نخستین آیه‌ای که در مورد جنگ نازل شده، آیه ۳۹ سوره حج است (بیهقی، ۱۳۶۱: ۲/۲۰۴؛ یعقوبی، ۱۳۷۱: ۱/۴۰۳). به نظر می‌رسد سخن بیهقی درست است که می‌گوید: مسلمانان در ابتدا اجازه نداشتند با همه کافران جنگ کنند و یا ایشان جنگ را آغاز نمایند؛ بلکه فقط مأمور بودند با کسانی جنگ کنند که به جنگ ایشان می‌آمدند و یا با کسانی که با ایشان درگیری پیدا می‌کردند و آنها نسبت به مسلمانان ظلم می‌کردند و یا در اخراج ایشان از سرزمین‌های خود دست داشتند (بیهقی ۱۳۶۱: ۲/۲۰۷). در نتیجه حکم جهاد که قبلاً واجب نبود- بلکه مباح بود، واجب گردید و این آیات نازل شد.

کنش‌های گفتاری استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی را میتوان در ۴ دسته تقسیم بندی کرد که در ادامه نمونه‌هایی از آنها را مورد واکاوی قرار می‌دهیم:

۳.۱. کنش اظهاری

همانطور که بیان شد در کنش گفتاری اظهاری گوینده عقیده خود را درباره‌ی صحت و سقم مطلبی اظهار می‌دارد. از جمله ایاتی که این کنش را در برداشتند میتوان به آیه ۹۷ سوره توبه «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا» اشاره کرد. این آیه جز آیات اظهاری است و در این آیه پیرامون حال منافقان بادیه نشین و نشانه‌ها و افکار آنها و همچنین در باره مؤمنان مخلص و راستین بادیه گفتگو شده است. شیخ طوسی درباره بافت تاریخی این آیه می‌گوید: که این آیه درباره عربهایی که در اطراف مدینه بودند، از طوایف اسد و غطفان که کفر آن‌ها شدیدتر و نیز دورتر از اهل شهر و تمدن بودند و همچنین دورتر از شنیدن آیات قرآن و هم‌نشینی با اهل علم و فضل بوده‌اند، نازل گردیده است (محقق: ۱۳۸۴: ۴۳۴). استناد به این آیه در کتاب فتوحات شاهی مربوط به اعراب منطقه حله بود. نویسنده کتاب

جمعی از اعراب آن منطقه را که به غریه مشهور بودند و به خاطر طغیانشان به آیه «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا» تشبیه میکنند و درباره ایشان می گوید «مذکور هر زبان در بر آن وادی طریق بیدادی را بادی اند و عامه رعایا و کافه برآیا از افعال ایشان متضررند و در احوال ایشان متحیر بنا بر آن مرکب غزا طلب شاهی عازم جهاد آن فرقه بداعتقاد گشته به اندک محو بنیان طغیان آن قوم بی برکت کرده جهات و متعلقات و افرة ایشان را بر غازیان قسمت نموده از راه دشت به طریق شکار و گشت به بغداد مراجعت فرمود (امینی، ۱۳۸۳: ۳۰۳).

از آیات دیگری که میتوان به آن اشاره کرد، آیه ۱۱۱ سوره توبه «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ...» است. این آیه درباره کسانی است که جهاد میکنند و بقیض شهادت نائل میشوند یا انفاق می نمایند اموال خودشان را در راه خدایا صرف می نمایند. شأن نزول این آیه مربوط به ليله العقبه است. چون در ليله العقبه، هفتاد و پنج نفر از اهل مدینه با پیغمبر بیعت کردند، عبد الله رواحه گفت: یا رسول الله صلی الله علیه و آله از ما شرط و عهد اخذ کن برای خدا و برای خود به هر چه می خواهی. حضرت فرمود: شرط اخذ می کنم برای خدا که او را بپرستید و شرک نیاورید، و برای خود که مرا نگاه دارید و مخالفت نکنید، چنانچه اموال و نفوس خود را حفظ می کنید. گفتند: چون به این امر اقدام نمائیم. جزای ما چه باشد؟ فرمود: جزای شما بهشت خواهد بود. (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۹۳: ۵/۲۰۸).

در سوی مقابل، تاریخ نویسان هواخواه صفویان نیز ضمن دفاع از مبانی اعتقادی و دینی مشروعیت دولت صفوی، به صورتی ویژه، کار تئوریزه کردن ارکان مشروعیت ساز این دولت را بر عهده داشتند. به سبب نوع و ماهیت روایات مطرح شده از سوی تاریخ نویسان مخالف و موافق دولت صفوی که عموماً دینی و مذهبی بودند، بینش و مفاهیم کلامی در دو وجه سلبی و ایجابی می توانست بهترین زبان و رویکرد به منظور مخالفت و توجیه مبانی دینی و مذهبی مشروعیت دولت ها در تاریخ نویسی باشد. این رویکرد به سبب اتکا به منابعی کلامی، مانند عقل و سنجش تاریخی، نقل معتبر و حتی خبر ناشی از خوش گمانی به افراد و در نتیجه قدرت استدلالی و توجیه کنندگی که در جوهره آن بود، مناسب ترین و مؤثرترین روش برای رد و اثبات باورها و مبانی مذهبی مشروعیت بخش ساختارهای سیاسی و عقیدتی حاکم به شمار می آمد. در این رویکرد، هسته اصلی روایت محل بحث تاریخ نویس، نوع روش کاری وی را مشخص می ساخت. (قاسمی و بنشاخته، ۱۴۰۰: ۱۴۴).

به طور مثال در نقل و تفسیر این آیه توسط نویسنده کتاب فتوحات شاهی آمده است: «و همچنین شیخ صدر الدین روایت کند که از شیخ پرسیدند که حق سبحانه می فرماید که «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ»، یعنی خدای تعالی نفس و مال مؤمنان را از ایشان خرید به این که ایشان را بهشت دهد. چون حق در مقام بیع و شرا بود چرا دل را که اشرف بود نخرید و نفس خسیس را خرید. شیخ - قدس سره العزیز - گفت دل ملک حق است و خزینه ودایع و نظرگاه لطف و رأفت او. لیکن در نفس سرکشی و عصیان و تمرد و طغیان است. خواست که او را به ثمن جنت مقید سازد (امینی، ۱۳۸۳: ۲۹).

از آیات مشهور در منابع عصر صفوی استناد به آیه ۲۴۹ سوره بقره است. این آیه پس از آنکه طالوت به همراه لشکریانش از آمادگاه بیرون رفتند و به سوی دشمن حرکت کردند، در میان راه، طالوت از امتحان الهی لشکریان تشنه با نهر آب زلال خبر داد. بیشتر سپاهیان از آب نوشیدند و تنها شمار اندکی از آنان که جزو دسته دوم و سوم بودند یعنی یا اصلاً از آب ننوشیدند یا مشتی از آن برداشتند به راه خود ادامه دادند و از نهر آب گذشتند و با جالوت و لشکر فراوانش روبه رو شدند. گروهی که یاران خاص طالوت بودند، با یادآوری نزول نصرت خداوند بر گروههای کم شمار در گذشته و پیروزی آنان بر دشمنان فراوانشان و نیز همراهی خاص خداوند با صابران که نوعی بشارت الهی است، به لشکر روحیه دادند و آماده صف آرایی شدند.

نویسنده کتاب فتوحات شاهی در ذکر فتوحات گرجستان به این آیه اشاره دارد «هرچند عدد غازیان لشکر نیرومند کم است و بنیان گرجستان را اساس محکم، اما مژده دلخواه «كَمْ مِنْ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِيهِ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ» هادی این راه است و دست وهم از دامن اندیشه به غایت کوتاه» (همان: ۸۷).

آیه ۴ سوره صف از آیات مهم در استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی است. مسأله اصلی این آیه جهاد است. از نکات مهم آن انسجام صفوف است که مهمترین عوامل پیروزی در برابر دشمنان در میدان نبرد به شمار می آید. درباره بافت تاریخی این آیه باید گفت که محمد بن العباس بعد از چهار واسطه از ابوصالح و او از ابن عباس نقل نماید که این آیه درباره علی علیه السلام و حمزه و عبیده بن الحارث و سهل بن حنیف و حارث بن ابی دجانة الانصاری نازل شده است (قرشی، ۱۳۷۴: ۱۳۸/۱۱) بافت تاریخی این آیه در کتاب فتوحات شاهی به این شرح است: «و چون این حکایت که ثمره شجره اخلاص بود از محض خیرخواهی و هواداری زمره خواص بین گشت رأی رزین خرد باتمکین، این تدبیر را تحسین فرموده، گفت که از الهامات ملک قیوم و انعامات انمه معصوم چنان معلوم شده است که موعد آن است که سر مکتومی که از آباء مرحوم به ما رسیده است بعد ازین در پرده خفا نماند و ظهور آن امروز، دولت و دین عالمیان را از ظلم ظلم و بدعت برهاند و بنابراین زمره ارباب خصوص «كَانَهُمْ بَيِّنًا مَرْصُوصًا» بر سر قدم اطاعت آمده زمین ادب به لب ضراعت بوسیدند» (امینی، ۱۳۸۳: ۸۷).

آیه یک سوره فتح از آیات دیگری است که در استنادات کتاب فتوحات شاهی آمده است. در نخستین آیه این سوره بشارت عظیمی به پیامبر صلی الله علیه و اله داده شده است. منظور از این فتح پیروزی عظیمی است که از «صلح حدیبیه» نصیب مسلمانان شد. بعد از گفتگوهای زیاد پیمان صلحی منعقد شد. این پیمان در حقیقت یک پیمان عدم تعرض همه جانبه بود که به جنگهای مداوم و مکرر بین مسلمانان و مشرکان موقتا پایان می داد. نویسنده کتاب فتوحات شاهی در ذیل فتح مناطق شروان به این آیه استناد کرده است. «و چون این فتح و اکرام مقارن یکدیگر دست داد و این فتوحات ابواب مرادات بر روی دشمن و دوست گشاد. شاه دین [پناه] در ظل حمایت اله عازم شیروان گشت و صدای گور که از سپهر و آوازه سنج از ماه و مهر بگذشت صفیر نفیر بر فلک اثیر افراخت و سروش سرنا ندای «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا» در گوش مهر منیر انداخت به همراهی بخت ستوده از آن منزل کوچ فرموده قرآشان شاه دین و داد سرادقات غزو و جهاد را در موضع احسنآباد گسترده و قبه بارگاه کیوان اشتباه را بر فلک لاجورد جلوه گر کردند. (همان: ۱۱۵).

۲.۳. کنش ترغیبی

هدف از کنش گفتاری ترغیبی، ترغیب مخاطب برای انجام کاری و قراردادن وی در حالت تکلیف و اجبار برای انجام عملی است. از جمله مهمترین آیاتی که این کنش گفتاری را دربر داشتند میتوان به آیه ۵۹ سوره نساء «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» اشاره کرد. این آیه و چند آیه بعد، در باره یکی از مهمترین مسائل اسلامی، یعنی مسأله رهبری بحث میکنند و مراجع واقعی مسلمین را در مسائل مختلف سیاسی، نظامی، اجتماعی و اقتصادی، دینی و... مشخص می سازد. درباره بافت تاریخی این آیه آمده است که: پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم، خالد بن ولید را بر سریه امیر کرد، و عمار یاسر را با او فرستاد. و جمعی که خالد، قاصد ایشان بود، بگریختند. یکی از آنها که مسلمان بود، نزد عمار آمد گفت: مردمان قبیله فرار کردند و من به استحضار ایمان در منزل خود مانده ام. اگر اسلام، مرا دستگیری می کند، اینجا باشم و فرار نکنم، و آلا بگریزم. عمار او را امان داد. خالد، صبح لشکر را به غارت و تاراج آن قبیله امر کرد، و غیر از این مستأمن کسی را نیافتند. او را اسیر و عیال او را دستگیر نموده، نزد خالد آوردند. عمار گفت: او مسلمان، و به امر من در امان است. خالد گفت: از ادب دور باشد که کسی را بی مشاورت و اجازه امیر، او را امان دهی. گفتگو میان آنها بسیار شد. عاقبت خدمت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم به عرض رسانیدند. پیغمبر صلی الله علیه و

آله و سلم امان عمار را برقرار گذاشت و نهی فرمود از آنکه غیر امیر بدون مشورت با او کسی را امان دهد؛ و این آیه نازل شد (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۹۳: ۴۷۸/۲). بافت تاریخی این آیه در کتاب فتوحات شاهی به خان محمد استاجلو ارتباط دارد. این سردار صفوی در سال ۹۱۳ قمری (۱۵۰۷ میلادی) از جانب شاه اسماعیل به حکومت دیار بکر منصوب شد، و در نبردهای متعدد که با علاءالدوله ذوالقدر، کرد، همواره پیروز بود. محمد بیک استاجلو که به منصب امارت دیوان توأچی مکرّم گشته و مدت مدید در سلك ملازمان این دودمان اندراج داشت، تفویض شد. «رایات شاهی عنان عزیمت به جانب خوی منعطف داشته به خیال قشلاق به آن جانب شتافت. و چون الویه فتح ارتباط از موضع اخلاط متوجّه خوی گشت، محمد بیک نیز رخصت عزیمت دیار بکر گرفته با فوجی از متعلقان خود رایت توجّه به آن حدود افراخت. و چون به دیار بکر رسید، رحل اقامت درآمد محروسه که پای تخت آن دیار است انداخت، رسوم شریعت پروری را شعار کرد و طریق عدالت گستری را اظهار نمود با رعایا معیشت لایق پیشه فرمود و از مخالفت اوامر «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» اندیشه کرد. حسن معیشتش در آن وادی علم گشت و لباس حکومتش به طراز عدالت و نصف معلم شد» (امینی، ۱۳۸۳: ۲۸۲).

از آیات ترغیبی که در کتاب استفاده شده، آیه ۸۹ سوره نساء است. این آیه درباره دو قبیله اشجع و بنوضمره نازل شده، بدین شرح که هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله برای جنگ حدیبیه از مدینه بیرون رفت از نزدیکی شهرهای آنان گذشت و نیز قبلاً بنوضمره را از نیت خود آگاه ساخته بود ولی اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله گفتند: یا رسول الله اگر چه ما به طائفه بنوضمره نزدیک شده ایم ولی می ترسیم با ما مخالفت نمایند و بر ضد ما با مشرکین قریش همدست شوند. پیامبر فرمود: طائفه بنوضمره به عهد و پیمان خویش وفادارتر از دیگرانند و نیز افرادی نیکوکار نسبت به والدین بوده و در صله ارحام کوشا می باشند، از طرفی طائفه اشجع که هم پیمان و هم سوگند با طائفه بنوضمره بودند و شهرهای آن‌ها نزدیک یکدیگر بوده دچار قحطی و گرانی شده بودند و به طرف بنوضمره که در فراوانی و ارزانی نعمت بودند، رفتند. وقتی که موضوع رفتن آن‌ها به سوی بنوضمره به گوش پیامبر رسید به عنوان احتیاط از نکته نظر احتمال همبستگی این دو طائفه بر ضد مسلمین آماده جنگ با آنان گردید، سپس این آیه نازل شد و پس از نزول این آیه طائفه اشجع به وسیله نزول آیه ۹۰ یعنی آیه بعدی استثناء گردید (القمی، ۱۴۰۴ ه. ق: ۱/۱۴۵). بافت تاریخی این آیه در کتاب فتوحات شاهی در ذکر محاربه شیرانشاه فرخ‌یسار آمده است: «لشکر ضلالت اثر مخالف بدسیر چون گریبان حیات را در جنگ جلادت غزات محکم دیدند و از ندای منادی تقدیر که ملقن غازیان فرخنده تدبیر بود صغیر (وَ أَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) شنیدند، پای عزیمت در رکاب هزیمت استوار کرده روی در بیابان گریز و پشت بر میدان محاربه و ستیز کرده فرار بر قرار اختیار نمودند. (امینی، ۱۳۸۳: ۱۳۵)..

۳.۳. کنش تعهدی

همانگونه که بیان شد، هدف و نکته اصلی در این کنش گفتار آن است که گوینده با اظهار جمله، خود را (با درجات متفاوت) برای انجام دادن عملی در آینده متعهد می کند. از آیات مورد استناد کتاب فتوحات شاهی آیات مربوط به وعده پیروزی است. یکی از این آیات، آیه ۳ سوره فتح است. خداوند در این آیه به پیامبر (ص) خود وعده پیروزی و نصرت داد. نصرتی چشمگیر، که یا کم نظیر و یا بی نظیر بود، چون مکه و طائف را برایش فتح کرد و اسلام را در سرزمین جزیره گسترش داد و شرک را ریشه کن و یهود را ذلیل و نصارای جزیره را برایش خاضع و مجوس ساکن در جزیره را برایش تسلیم نمود. و خدای تعالی دین مردم را تکمیل و نعمتش را تمام نمود و اسلام را برایشان دینی پسندیده کرد (طباطبایی ۱۳۷۸: ۱۸/۳۸۶).

در کتاب فتوحات شاهی از این آیه در فتح عراق و پیروزی بر لشکر عثمانی استفاده شده است. علی الصباح که جمشید خورشید،

نقاب ظلمانی از چهره گشاده به آهنگ ظلمت زدایی و نورفشانی زین زر بر تکاور نهاد، و پرچم صبح را به باد فتح نهاد «وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا» برداد، کمیت خوش خرام سپهر احتشام شاهی را به زیر زین زرین که از زیب پرداخت سراج تقدیر چون سراج منیر می‌درخشید کشیدند. (امینی، ۱۳۸۳: ۱۹۰).

آیه ۷ سوره محمد از آیات مهم مورد استناد کتاب فتوحات شاهی است که می‌فرماید اگر خدا را یاری کنید شما را یاری می‌کند. این آیه همچنان ادامه تشویق مؤمنان به مسأله پیکار با دشمنان حق است و می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر خدا را یاری کنید شما را یاری می‌کند، و گامهایتان را استوار می‌دارد» یاری کردن خدا به معنی یاری کردن آیین او، یاری کردن پیامبر او و شریعت و تعلیمات اوست. مولف کتاب فتوحات شاهی به این آیه استناد داشته و می‌گوید و آن علم را به دستیاری «إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُبَيِّتْ أَقْدَامَكُمْ» به اوج فتح و فیروزی برافراخت. (امینی، ۱۳۸۳: ۱۳۵).

۴.۳. کنش عاطفی

همانطور که بیان شد؛ کنه‌ها عاطفی کنش‌هایی هستند که در آن‌ها حالت روحی و روانی و احساسات گوینده بیان می‌شود. گوینده احساس خود را از طریق قدردانی کردن، تشکر کردن، عذرخواهی کردن، تبریک گفتن، ناسزا گفتن و مانند آن بیان می‌دارد. آیه ۲۵۰ سوره بقره از آیات عاطفی است. در این آیه مسأله رویارویی دو لشکر مطرح می‌شود، می‌فرماید: «هنگامی که آنها (لشکر طالوت و بنی اسرائیل) در برابر جالوت و سپاهیان او قرار گرفتند گفتند: پروردگارا! صبر و استقامت را بر ما فروریز گامهای ما را استوار بدار، و ما را بر جمعیت کافران پیروز گردان» در حقیقت طالوت و سپاه او سه چیز طلب کردند. نخست صبر و استقامت، دومین تقاضای آنها از خدا این بود که گامهای ما را استوار بدار تا از جا کنده نشود و فرار نکنیم در واقع دعای اول جنبه باطنی و درونی داشت و این دعا جنبه ظاهری و برونی دارد و مسلماً ثبات قدم از نتایج روح استقامت و صبر است، سومین تقاضای آنها این بود که «ما را بر این قوم کافر یاری فرما و پیروز کن» که نتیجه نهایی صبر و استقامت و ثبات قدم است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۱/۲۲۵). در کتاب فتوحات شاهی آمده است که با تمامی لشکر به جنگ سلطانی قیام کند و میدان «رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ تَبَيَّنْ أَقْدَامَنَا وَ انصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» شیوه پهلوانی اقدام نمایند (امینی، ۱۳۸۳: ۱۹۷-۱۹۸).

جدول ۱: آیات و نوع کنش گفتاری مستقیم و غیرمستقیم

آیات مورد استناد در کتاب فتوحات شاهی	کنش‌های گفتاری آیات	کنش گفتارهای غیرمستقیم
الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا (توبه ۳۰۳/۹۷)	اظهاری	ترغیبی اعلامی
أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ (نساء ۲۸۲/۴/۵۹)	ترغیبی	اعلامی
إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ (توبه ۲۹/۹/۱۱۱)	اظهاری	ترغیبی
إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَ جَعَلُوا أَعْرَها أَهْلِهَا آذِلَّةً (نمل ۳۸۱/۲۷/۳۴)	اظهاری	ترغیبی
إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (فتح ۱۱۵/۴۸/۱)	اظهاری	اعلامی
إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَ مَنْ عَلَيْهَا (مریم ۴۵۵/۱۹/۴۰)	اظهاری	اعلامی
إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يُبَيِّتْ أَقْدَامَكُمْ (محمد ۱۳۵/۴۷/۷)	اظهاری	ترغیبی

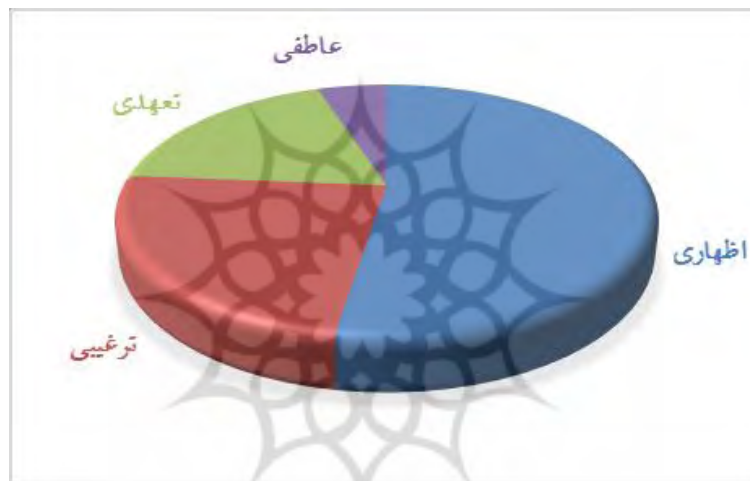
ترغیبی	اظہاری	أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (مجادله ۵۸/۲۲) ۲۳۵
ترغیبی	اظہاری	تَنْزِيلٌ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ (فصلت ۴۱/۳۰، ۲۴، ۱۹۶)
ترغیبی	ترغیبی-عاطفی-اظہاری	قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۗ (آل عمران ۳/۲۶، ۳۱۳، ۱۲۹، ۳۳۶، ۳۳۵، ۱۵۴)
اعلامی	ترغیبی	حَرَضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ (انفال ۸/۶۵) ۱۹۶
ترغیبی	عاطفی	رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (ص ۳۲۳(۳۸/۳۵)
ترغیبی	عاطفی	رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (بقره ۱۹۸.۲/۲۵۰)
اعلامی	ترغیبی	سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ (حديد ۲۱۳(۵۷/۲۱)
اعلامی	ترغیبی-ترغیبی	وَ شَاوِزُهُمْ فِي الْأَمْرِ * فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ (آل عمران ۳/۱۵۹، ۱۵۷، ۳۲۶، ۱۹۸)
ترغیبی	اظہاری	فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ (فتح ۴۸/۱۸) ۱۵۴
ترغیبی	تعهدی	فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (فتح ۴۸/۱۰) ۱۶۰
ترغیبی	اظہاری	فَمَنْ نَكَتْ فَإِنَّمَا يَنْتَكُتْ عَلَىٰ نَفْسِهِ (فتح ۴۸/۱۰) ۲۳۳
ترغیبی	اظہاری	فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ (بقره ۱۹۹(۲/۲۵۱)
ترغیبی	اظہاری	قَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ (احزاب ۳۳/۲۶) ۱۸۳
اعلامی	ترغیبی	قُلْ لَوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ (آل عمران ۳۴۰(۳/۱۵۴)
ترغیبی	اظہاری	كَانَتْهُمْ بَنِيَانٌ مَرْصُوصٌ (صف ۶۱/۴) ۸۸
ترغیبی	اظہاری	كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْبِقَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (مدرثر ۷۴/۵۰ و ۵۱) ۲۹۲
ترغیبی	اظہاری	... لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَ جُنُودِهِ... كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِيهِ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ (بقره ۲/۲۴۹، ۳۰، ۸۷، ۱۳۴، ۲۸۳)
ترغیبی	تعهدی	لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ وَ يُؤْمِنُذِي بَعْرَجٍ الْمُؤْمِنُونَ (روم ۳۰/۴) ۱۵۵
ترغیبی	تعهدی	نَضَّرَ مِنَ اللَّهِ وَ فَتَحَ قَرِيبٌ (صف ۶۱/۱۳، ۸۹، ۱۳۷، ۲۷۶)
ترغیبی	اظہاری	وَ اسْتَكْبَرَ هُوَ وَ جُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ (قصص ۲۸/۳۹) ۳۱۸
اعلامی	ترغیبی	وَ اقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ (بقره ۲/۱۹۱) ۳۸۳، ۱۲۱
اعلامی	ترغیبی	وَ اقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ (نساء ۴/۸۹) ۱۳۵، ۱۶۹
ترغیبی	اظہاری	وَ الَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (عنكبوت ۲۹/۶۹) ۸۷

ترغیبی	اظهاری	وَ أَلَّا لَهُ الْحَدِيدَ (سبا) ۱۹۱(۳۴/۱۰)، ۲۳۷
اعلامی	اظهاری	وَ إِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (صافات) ۱۷۳(۳۷/۱۳۵)
اعلامی	ترغیبی	وَ أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا (اسرا) ۱۶۰(۱۷/۳۴)
ترغیبی	اظهاری	وَ حُسْبِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ (نمل) ۲۷(۱۷/۲۱۱)
ترغیبی	اظهاری	وَ طَنُونا أَنَّهُمْ مَا بَعَثْتُمْهُمُ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ... وَ قَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ (حشر) ۲(۵۹/۲۳۵)، ۳۳۱
ترغیبی	تعهدی	وَ فَتَحَ قَرِيبٌ (صف) ۱۳(۶۱/۲۷۶)
ترغیبی	اظهاری	وَ لِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غَدُوها شَهْرٌ وَ رَوَّاحُها شَهْرٌ (سبا) ۱۲(۳۴/۳۲۳)
ترغیبی	تعهدی	وَ لَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُها عِبَادِي الصَّالِحُونَ (انبیا) ۵(۲۱/۴۵۵)
ترغیبی	تعهدی	وَ لَيُبْصِرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَبْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (حج) ۴۰(۲۲/۱۶۷)
اعلامی	ترغیبی	وَ مَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ (آل عمران) ۱۲۶(۳/۱۹۹)
ترغیبی	اظهاری	وَ مَا زَمَيْتَ إِذْ زَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ زَمَى (انفال) ۱۷(۸/۲۵۳)، ۳۰۷
ترغیبی	اظهاری	وَ مَا لَنَا أَلَّا نَقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (بقره) ۲۴۶(۲/۳)، ۵۴، ۶۸، ۱۳۴
ترغیبی	تعهدی	وَ مَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَتَحْ (فتح) ۱۰(۴۸/۱۶۰)
ترغیبی	تعهدی	وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهوَ حَسْبُهُ (طلاق) ۳(۶۵/۱۴۶)، ۳۴۴، ۳۷۹
ترغیبی	تعهدی	وَ يَبْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا (فتح) ۳(۴۸/۱۹۰)، ۲۸۴
ترغیبی	اظهاری	وَ يَوْمَ حُتَيْنَ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَفْرُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْبًا وَ ضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (توبه) ۲۵(۹/۳۷۹)
ترغیبی	اظهاری	هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ (فتح) ۴(۴۸/۱۷۱)
ترغیبی	اظهاری-اظهاری-ترغیبی- ترغیبی-تعهدی	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِتْنَةً فَاتَّبِعُوا وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (انفال) ۴۵(۸/۶۸)
اعلامی	ترغیبی	يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ (انفال) ۶۵(۸/۵۲)
ترغیبی	اظهاری	يَا أَيُّهَا النَّاسُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَ جُنُودُهُ وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ (نمل) ۱۸(۲۷/۳۹۸)
ترغیبی	اظهاری	يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَ أَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ (حشر) ۲(۵۹/۳۴۷)
ترغیبی	تعهدی	يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ (آل عمران) ۱۲۵(۳/۳۸)، ۱۳۵
ترغیبی	تعهدی	يَبْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (روم) ۵(۳۰/۲۸۴)

با توجه به جدول شماره یک، بیشترین کنش گفتاری استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی با تعداد ۳۱ مورد از ۵۹ مورد با ۵۲/۵۴ درصد، مربوط به کنش‌های اظهاری است. کنش‌های ترغیبی با ۱۴ مورد به تعبیری با ۲۳/۷۲ درصد در مقام دوم از بیشترین استنادات قرار دارند. ۱۱ مورد و به عبارتی ۱۸/۶۴ درصد از کنش‌ها به کنش‌های تعهدی اختصاص داشت و ۳ مورد و به عبارتی ۵/۰۸ درصد از کنش‌ها به کنش‌های عاطفی اختصاص داشت و در نهایت هیچ موردی از کنش‌های اعلامی دیده نشد.

جدول ۲: فراوانی انواع کنش گفتارها در استنادات قرآنی

ردیف	اظهاری (assertive)	تحریکی یا ترغیبی (directives)	التزامی یا تعهدی (commissives)	ابرازی یا عاطفی (expressives)	اعلامی یا اعلانی (declarations)	جمع کل
تعداد	۳۱	۱۴	۱۱	۳	۰	۵۹
درصد	۵۲/۵۴	۲۳/۷۲	۱۸/۶۴	۵/۰۸	۰	۹۹/۹۸

نمودار فراوانی انواع کنش گفتارها در استنادات قرآن

نتیجه‌گیری

همان‌طور که نشان داده شد بیشترین نوع کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی کتاب فتوحات شاهی با تعداد ۳۱ مورد ۵۹ مورد با ۵۲/۵۴ درصد، از نوع کنش اظهاری است و همان‌طور که گفته شد، اگر کنش‌های گفتاری یک متن بیشتر اظهاری باشد، نشانه‌ای از نوع متن و هدف نویسنده است. کنش‌های گفتاری اظهاری، آن دسته از کنش‌های گفتاری بودند که در آن‌ها گوینده چیزی را بیان می‌کند و این کنش‌ها معمولاً در متون خبری، علمی، تاریخی و غیره کاربرد دارند که در آن‌ها نویسنده قصد دارد اطلاعات را منتقل کند و نظر شخصی خود را بیان نکند. از این‌رو مولف کتاب فتوحات شاهی سعی دارد تا بیشتر به تشریح و انتقال اطلاعات اوضاع زمانه خود بپردازد و اساساً تاریخ‌نگاری دوره صفویه از این قاعده مستثنی نیست و مورخان غالباً انتقال‌دهندگان اطلاعات و اخبار هستند تا تبیین‌کننده مسائل روز.

اما همان‌طور که در جدول شماره یک نشان داده شد بیشترین کنش‌های غیرمستقیم به کنش‌های ترغیبی اختصاص داشت. کنش‌های غیرمستقیم ترغیبی نشانه‌ای از استفاده از زبان به صورت ضمنی و استنباطی است. این کنش‌ها در آن دسته از کنش‌های

گفتاری قرار می‌گیرند که در آن‌ها گوینده یا نویسنده چیزی را بیان نمی‌کند، بلکه با استفاده از ساختارهای زبانی و بافت مکالمه، مخاطب را ترغیب می‌کند به چیزی که گوینده یا نویسنده مد نظر دارد برسد. کنش‌های غیر مستقیم ترغیبی در متون مذهبی، تعلیمی، شعر، داستان و سخنرانی‌ها کاربرد دارند و نشان‌دهنده‌ای از هنر نویسندگی و سخنوری و توانایی اقناع گوینده یا نویسنده هستند. با توجه به فراوانی کنش گفتارهای غیر مستقیم ترغیبی در بین کنش‌های گفتاری کتاب، مولف سعی داشته، رفتار و گفتار شاه را توجیه نماید.

منابع

- قرآن کریم.
- آرام، محمدباقر (۱۳۸۶). *اندیشه تاریخ‌نگاری عصر صفوی*، تهران، نشر امیرکبیر.
- حسینی شاه‌عبدالعظیمی، حسین (۱۳۹۳). *تفسیر اثنی‌عشری*، ناشر: آذرینا.
- *دانشنامه جهان اسلام*، ذیل واژه تاریخ / تاریخ‌نگاری <https://rch.ac.ir/article/Details?id=7190>
- *دایره المعارف ایرانیکا*. ذیل واژه تاریخ‌نگاری <https://www.iranicaonline.org/articles/historiography-vi>
- دست‌آموز، سعیده، محمدی، محمدرضا (۱۳۹۵). «بررسی تأثیر کنش‌های گفتاری غیر مستقیم با ساختار پرسشی بر روند گفت‌وگو - از منظر زبان روسی»، دو ماهنامه جستارهای زبانی، د ۷ ش ۱ (پیاپی ۲۹) فروردین و اردیبهشت.
- دهقان نژاد، مرتضی (۱۳۸۴). «نقش راهبردی قندهار در روابط ایران و هند در دوران صفویه» نامه انجمن زمستان، شماره ۲۰، زمستان.
- ذکاوتی قراگزلو، علیرضا (۱۳۸۳). *اسباب النزول*، نشر نی، تهران.
- سرل، جان آر (۱۳۸۷). *افعال گفتاری، جستاری در فلسفه زبان، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی*.
- صفوی، کوروش (۱۳۸۷) *درآمدی بر معنی‌شناسی*، تهران، سوره مهر.
- طبرسی، فضل ابن حسن (۱۳۶۰). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، مترجمان، تهران، انتشارات فراهانی.
- عابدینی، جواد (۱۳۹۹) *سرل و علوم انسانی، تحلیل فلسفی واقعیت اجتماعی از دیدگاه جان سرل و پیامدهای آن برای علوم انسانی*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- غفرانی، علی و رضا محمدی و آسیه حسینی (۱۴۰۲). «تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی منابع دوره صفویه (مطالعه موردی تاریخ ایلچی نظام شاه)»، پژوهش‌های نوین در گستره تاریخ، فرهنگ و تمدن شیعه، بهار و تابستان، سال دوم - شماره ۲، ۲۹ صفحه - از ۱۰۹ تا ۱۳۷.
- طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۸۷). *تفسیر المیزان*، ترجمه ناصر مکارم شیرازی و دیگران، قم: بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبائی؛ تهران، رجاء.
- قاسمی، علی و محمد بن‌شاخه (۱۴۰۰). «تأثیر عناصر کلامی در بینش و روش تاریخ‌نویسی دوره صفویه»، فصلنامه شیعه‌شناسی، دوره و شماره: دوره ۱۹، شماره ۷۴، صفحه ۱۰۵-۱۵۰، تیر.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- قرشی، علی اکبر (۱۳۷۴) *تفسیر احسن الحدیث*، نشر: تهران: بنیاد بعثت، مرکز چاپ و نشر.
- قزوینی، میرزا محمد طاهر وحید (۱۳۸۳). *تاریخ جهان‌آرای عباسی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی - تهران.

- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴.ق). *تفسیر القمی*، مصحح: طیب جزایری، ناشر: دار الکتاب، قم، ایران.
- لاهیجی، علی بن شمس‌الدین بن حاجی حسین (۱۳۵۲). *تاریخ خانی شامل حوادث چهل ساله گیلان*، محقق / مصحح: منوچهر ستوده، تهران، نشر بنیاد فرهنگ ایران.
- متولی، عبدالله (۱۳۹۱). «بازتاب رویکردهای مذهبی در مراسلات عصر صفوی»، فصلنامه مطالعات تاریخ اسلام، سال چهارم، شماره ۱۲.
- متولی، عبدالله و رضا محمدی (۱۴۰۲). «تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی منابع دوره صفویه (مطالعه موردی کتاب خلدبرین)» دوفصلنامه مطالعات اجتماعی قرآن، دوره ۲، شماره ۱ - شماره پیاپی ۳، شهریور، صفحه ۹۶-۱۱۵.
- محقق محمدباقر (۱۳۸۴). *نمونه بینات در شأن نزول آیات از نظر شیخ طوسی و سایر مفسرین خاصه و عامه*، ناشر: اندیشه اسلامی.
- مکارم شیرازی ناصر (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*، تهران دار الکتب اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶). *برگزیده تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب اسلامی.
- نورگوا، نینا (۱۳۹۴). *فرهنگ سبک‌شناسی*، برگردان: احمدرضایی جمکرانی، مسعود فرهمند فر، تهران: انتشارات مروارید.
- یار محمدی، لطف‌الله (۱۳۸۵). *گفتمان‌شناسی رایج انتقادی*، تهران: سمت.

